

Co a jak psát a nepsat do odborného textu (v pedagogických vědách)

doc. PhDr. Tomáš Janík, Ph.D., M.Ed.

Konference Jak tvořit závěrečné práce

11. listopadu 2014, PdF UHK

Provokace problémem na úvod

(jakožto prostředek oslovení účastníka...)

- Realizace výzkumu určité problematiky v určitém oboru podléhá určitým zvyklostem a pravidelnostem.
- Oborné texty jakožto mají určité náležitosti.
- V posledních letech se vlivem fenoménu „publikuj ze všech nejvíc, nebo zhyneš“ do značné míry rozšířila praxe, kdy autoři píšou své texty dříve, než se seznámí s tím, co je „lege artis“ v jejich oboru či problematice.
- Výsledkem je existence zajímavého korpus odborných textů, jež obsahují různé prohršky vůči „lege artis“.
- Referující se zabývá sbíráním, analyzováním a komentováním těchto textů – v rámci svého sdělení bude rozebírat problém vyjádřený v jeho názvu

...co a jak psát a nepsat do odborného textu
(v pedagogických vědách).

Idea tohoto referátu

- a) Jaké jsou naše texty?
- b) Jaké by měly být?
- c) Jak pomoci, aby takové byly?

Připravil doc. T. Janík, PedF MU Brno

Idea tohoto referátu

Ad a) Jaké problémy a jaké kvality vykazují texty (disertační projekty, kapitoly do knih, časopisecké studie, disertační práce), které píšeme?

→ **Otázka pro interdisciplinární výzkum na pomezí lingvistických a pedagogických oborů, ten jsme nedělali, ale...**

Ad b) Je někde k dispozici nějaký „standard“ kvality takových textů? Jsou někde popsány požadavky na takové texty? Je někde zachyceno *lege artis* v této oblasti?

→ **Ano: *lege artis* krystalizuje, standard se utváří a etabluje (4/13)**

Ad c) Jak lze autorům pomoci v úsilí o zvyšování kvality textů?

→ **Zasvěcením do *lege artis*, konstruktivní kritikou jejich textů s ohledem na *lege artis*.**

Idea tohoto referátu

Budu stavět na zkušenostech a poznatcích, které jsem získal během 8 let v roli vedoucího redaktora časopisu Pedagogická orientace (PedOr).

V redakci PedOr se s otázkami ze záhlaví tohoto referátu konfrontujeme,

- když vytváříme (či aktualizujeme) pokyny pro autory (část I)
- když formulujeme odpovědi na často kladené dotazy (část II)
- když se zabýváme hodnotícími soudy vznášenými v redakčních vyjádřeních a v recenzních posudcích (část III).

Nyní se v dobrém úmyslu (s didaktickým cílem na horizontu) pokusím výše uvedené (při zachování anonymity) využít k tomu, abych ilustroval, co je a co není *lege artis*.

I. ČÁST
pokyni zněl jasně...
(aneb poznámky k typu a formě textu)

Připravil doc. T. Janík, PedF MU Brno

- V PedOr jsou uveřejňovány pouze původní práce, které nebyly dosud nikde publikovány a nejsou postoupeny k publikování v jiném časopise, sborníku nebo monografii.
- Název textu odpovídá jeho obsahu, je stručný a výstižný, může sestávat ze dvou částí oddělených dvojtečkou, kdy jedna část nadpisu konkretizuje druhou.
- Abstrakt (800–1500 znaků) poskytuje základní informaci o strukturování textu a stručně a jasně seznamuje s pojednávaným problémem, přístupem k jeho řešení a hlavními závěry.
 - Abstrakty studií jsou členěny do následujících oddílů: cíl sdělení – strukturace výkladu – zjištění – závěry.
 - V případě empirických studií abstrakt obsahuje také stručný popis zk. souboru, použité metodologie/metodiky a hlavní výzkumné nálezy.

V PedOr jsou rubriky: studie, diskuse, recenze, zprávy a oznámení.

- Posuzování studií je dvoukolové – první kolo = redakční čtení, druhé kolo = oboustranně anonymní (externí) recenzní řízení.
- Ostatní typy příspěvků posuzuje jen redakce.

Do rubriky studie jsou zařazovány následující typy příspěvků, eventuálně jejich smysluplné kombinace:

- **Teoretické studie** představují/rozbírají různé teoretické přístupy k problémům z vybrané tematické oblasti. Autor teoretické studie by měl prokázat vysoký stupeň abstraktního a analytického myšlení a schopnost „vertikálně orientovaného“ vhledu. Obecně platné členění textu teoretické studie neexistuje – řídí se obsahovými hledisky vyplývajícími z pojednávaného tématu.
- **Přehledové studie** podávají komplexní přehled a kritickou analýzu o podstatě a vývojových/historických proměnách jevu, konceptu nebo teorie, které jsou předmětem studie. Předpokladem je analyticky proniknout k jádru pojednávané problematiky a přehlédnout ji v horizontálně rozprostřeném pohledu z různých aspektů a se syntetizujícím nadhledem.

Do rubriky studie jsou zařazovány následující typy příspěvků, eventuálně jejich smysluplné kombinace:

- **Metodologické studie** analyzují (nové) výzkumné přístupy, metody, techniky nástroje a hodnotí jejich silné a slabé stránky. Předpokladem zpracování metodologické studie je uvedení vlastností nové nebo adaptované techniky (reliabilita, validita apod.), popř. parametrů standardizace.
- **Empirické studie** přinášejí konkrétní zjištění získaná specifickými výzkumnými metodami. Prezentovaná zjištění mají vyplývat z realizovaného empirického šetření. Součástí empirické studie by měly být informace, které tato zjištění dokladují. Empirická studie má být zřetelně členěna na jednotlivé části (viz výše). Kvalitu empirické studie určuje míra objektivity, reliability a validity prezentovaných výsledků a jejich zpětná ověřitelnost.

Do rubriky **diskuse** jsou zařazovány příspěvky podněcující odbornou diskusi k pedagogickým problémům. Diskuse mají být kultivované a argumentované, doložené a zdůvodněné historickými, empirickými nebo teoretickými důkazy.

Do rubriky **zprávy a oznámení** jsou zařazovány příspěvky informativního charakteru, které stručně a výstižně referují o aktuálním dění v odborné komunitě. Redakce upřednostňuje zprávy o aktuálním dění v odborné komunitě s širším dosahem (národním a evropským) a medailony o významných osobnostech. Zpráva má mít analytický charakter – není pouze výčtová či deskriptivní, autor kriticky pracuje s kontextem problematiky, argumenty může opřít o další zdroje.

Do rubriky **recenze** jsou zařazovány příspěvky, jejichž cílem je kriticky posoudit aktuální a významné publikace v oboru.

Redakce upřednostňuje recenze na aktuální domácí a zahraniční tituly, které jsou v oboru relativně významné (renomovaní autoři, témata s širším dosahem, vyšší náklad tisku). Recenze zahrnuje kriticko-analytický rámec – nejedná se pouze o popis cílů, obsahu a struktury publikace, autor kromě uvedeného vnáší do recenze vlastní kritické postřehy, názory a připomínky, rozebírá silné a slabé stránky publikace, hodnotí její přínos pro obor.

Vítány jsou **recenzní stati** (tj. obsáhlejší rozbor jedné či více publikací, které zasazují recenzované publikace do širšího kontextu a umožňují autorům volnější a kritičtější rozvíjení obsažených myšlenek).

Rozsah příspěvků v PedOr

Typy příspěvků	Maximální počet znaků s mezerami
studie	36 000 *
diskuse	18 000
recenzní stať	18 000
recenze	9 000
zprávy	9 000

Připravil doc. T. Janík, PedF MU Brno

Požadavky na formální úpravu příspěvků se řídí doporučeními APA (American Psychological Association) s drobnými odchylkami zohledňujícími některé specifické prvky češtiny, která jsou návodem pro efektivní a srozumitelnou podobu odborných příspěvků.

Požadavky na úpravu rukopisů

(aktualizováno 1. 12. 2013)

Příspěvek je napsán v českém, slovenském nebo anglickém jazyce. V příspěvku je použito jednoduché rádkování, písmo Times New Roman, velikost 12 a okraje 2,5 cm na všech stranách.

Součástí studií je název příspěvku v českém/slovenském (max. 12 slov) a anglickém jazyce, abstrakt v češtině/slovenštině a angličtině a klíčová slova v češtině/slovenštině a v angličtině. Jako klíčová slova v češtině je doporučeno užívat především termíny uvedené v *Pedagogickém slovníku*¹, případně obsažené v *Českém pedagogickém tezauru* (www.npmk.cz/node/21). Klíčová slova jsou řazena dle důležitosti ve vztahu k tematice studie; pořadí *keywords* koresponduje s pořadím klíčových slov v češtině. U každého příspěvku se uvádějí kontaktní údaje: jméno a příjmení vč. všech titulů, kompletní poštovní adresa (pracoviště – katedra, fakulta, univerzita, ulice, PSČ, město), elektronická adresa.

Abstrakt (v rozsahu 800–1500 znaků včetně mezer) je stručným a jasným shrnutím obsahu studie. Seznamuje s pojednávaným problémem, strukturou studie a hlavními závěry. V případě empirických studií abstrakt obsahuje také stručný popis zkoumaného souboru, použité metodologie/metodiky a hlavní výzkumné nálezy.

Případné poděkování grantové agentuře apod. je umístěno v poznámce pod čarou, na kterou se odkazuje v názvu příspěvku. Případné poděkování osobám, které se podílely na vzniku rukopisu, případně přispěly ke zvýšení jeho kvality (např. anonymní recenzenti apod.), je umístěno před seznamem literatury na konci příspěvku.

Připravil doc. T. Janík, PedF MU Brno

II. ČÁST

na co se nás často ptáte

3. Právě jsem obhájil/a disertaci. Mohu publikovat disertační výzkum v podobě studie v PedOr?

- PedOr poskytuje příležitost autorům publikovat výsledky dis. výzkumů.
- Tím je vytvořen prostor k oslovení širšího okruhu čtenářů, kteří by se s disertační prací za běžných okolností neseznámili.
- Na studie vycházející z disertačních výzkumů jsou kladeny stejné požadavky jako na běžné typy studií.
- Jakkoliv se to na první pohled nezdá, může být obtížné „překlopit“ teze disertace do podoby svébytné časopisecké studie. Zpravidla není možné zkopírovat vybrané pasáže disertační práce nebo autoreferát a nabídnout ho k publikování v PedOr. Z redakčních zkušeností dovozujeme, že největší problém je dán snahou obsáhnout na 20 stranách studie vše, co bylo napsáno na 200 stranách disertace.
- Pro účely časopisecké studie doporučujeme rozvolnit vazbu studie na zdrojovou disertační práci a zaměřit se na relativně ostře vymezený aspekt zkoumané problematiky.
- Při přípravě časopisecké studie doporučujeme využít zejména výzkumnou část disertace, teoretická část zpravidla jde příliš do šíře – z té doporučujeme vybrat to, co by fungovalo ve službách části výzkumné.

4. Jak přesně funguje recenzní řízení?

- Recenznímu řízení podléhají v PedOr studie, texty ostatních rubrik posuzuje redakce.
- Smyslem recenzního řízení je zajistit, aby v časopise byly uveřejněny pouze texty splňující obsahové a metodologické požadavky vymezené redakcí časopisu a neformálně spoluutvářené ostatními autory a také čtenáři.
- Recenzní řízení se realizuje nejčastěji formou posudků, případně formou postranních komentářů vložených přímo do textu rukopisu.
- Cílem je zajistit, aby autoři rukopisů obdrželi od několika recenzentů zpětnou vazbu využitelnou v zájmu zvýšení kvality jejich textů.
- Náročnost recenzního řízení často rozhoduje o tom, zda je časopis považován za kvalitní či nikoliv.
- Redakce usiluje, aby byly v PedOr publikovány pouze kvalitní studie, tedy takové, které prošly náročným recenzním řízením.

5. Kdo je recenzent?

- Recenzentem bývá zpravidla uznávaný odborník na problematiku, jíž se rukopis zabývá.
- Ten posuzuje vědeckou, logickou a metodologickou úroveň posuzované studie ve vztahu k poznatkům a postupům, které jsou v oboru uznávány.
- K posouzení studií vybírá vedoucí redaktor na základě projednání se členy redakce/redakční rady zpravidla dva recenzenty mimo pracoviště autorů (typicky katedru nebo ústav).
- Redakce se snaží nezasílat studie k posouzení osobám, které jsou s autory rukopisů pracovně nebo osobně spjatý.

8. Není recenzní řízení pouhou hrou se slovy?

- Vědecké poznání je poznáním vyjednaným a argumentovaným, odborný text je prostředkem komunikace mezi odborníky daného oboru.
- Recenzenti často odmítají texty, které se vymykají funkčnímu stylu odbornému, anebo jejichž jazykové podání je příliš komplikované.
- Autor by měl být schopen srozumitelně vysvětlit, k jakým závěrům a na základě čeho ve své práci dospěl. K tomu je nezbytné používat relativně přesně definované a ustálené termíny/pojmy, které umožňují porozumět popisovaným jevům.
- Disciplinovanost při užívání odborných termínů umožňuje kumulativní rozvoj poznání. Pokud se na různých místech v textu operuje s různými termíny, aniž by byly významově odlišeny, může dojít k mylné interpretaci výzkumných zjištění.
- Recenzenti mají také oprávněné kritické výhrady k argumentaci opřené o prameny, jejichž vědecká hodnota je sporná, případně o prameny, které vznikly v jiném než vědeckém diskursu (např. denní tisk, popularizační texty apod.).

9. Musím zapracovat všechny připomínky recenzentů?

- Předpokládá se, že autoři rukopisů připomínky recenzentů zohlední při úpravě rukopisu.
- Dodržení tohoto požadavku posuzuje redakce, popř. ve spolupráci s recenzenty.
- Není ovšem povinností autorů rukopisů akceptovat veškeré připomínky a doporučení vyjádřující posudků.
- V případě, že autoři nejsou ztotožnění s některými připomínkami, příp. je odmítají z jiných důvodů akceptovat, redakce zpravidla považuje za dostačující, pokud autoři předloží relevantní protiargumenty v průvodním dopise redakci.

6. Je v pořádku, že mi recenzent doporučuje v rukopisu odkazovat na určité práce?

- Recenzenti v některých případech upozorňují, že v posuzovaném rukopisu chybějí odkazy na práce, které považují vzhledem k tématu za přínosné.
- Zpravidla se jedná o publikace zásadního významu, které autoři opomněli zmínit, nebo naopak o publikace obtížně dohledatelné (např. s mezioborovým přesahem, nízkým nákladem nebo starším datem vydání).
- Recenzenti tím nenutí autory odkazovat na určité práce, ale spíše je orientují v pojednávané problematice.
- Tím, že se autoři rukopisů odvolávají na určité (stěžejní) domácí i zahraniční práce, ukazují, že tyto práce znají, a že si jsou vědomi návaznosti.
- Tím zároveň autoři rukopisů orientují čtenáře v obecnějších souvislostech řešené problematiky a informují ho o kontextu, ve kterém chtějí být „čteni“ (rozuměni).

10. Jak dlouho trvá, než je můj rukopis otištěn v PedOr?

- Časový interval mezi zasláním první verze rukopisu a jeho otištěním se pohybuje v rozmezí 3–9 měsíců a souvisí s průběhem redakčních procedur, zejména recenzního řízení.
- Požadavky recenzentů mohou být v závislosti na kvalitě posuzovaného rukopisu různě náročné
- V řadě případů se stává, že recenzent redakci požádá o zpětnou kontrolu revidovaného (tj. již jednou posouzeného a autorem upraveného) rukopisu připojí další požadavky na úpravy.
- V případě diskusí, zpráv a recenzí časový interval závisí na množství rukopisů, které má redakce k dispozici.
- Může se stát, že zasláná diskuse, zpráva nebo recenze bude muset „stát ve frontě“ před dříve zaslányi.

14. Mohu v PedOr publikovat jako studii text, který jsem publikoval již dříve např. jako kapitolu v knize či příspěvek ve sborníku?

Již publikovaný rukopis lze v PedOr uveřejnit pouze ve výjimečných případech (např. pokud se jedná o zásadní text z již rozebrané knihy) – vždy podléhá posouzení redakce.

15. Co mám dělat v případě, že chci svoji studii publikovanou v PedOr uveřejnit např. v odborné knize?

Autor článku postoupeného časopisu Pedagogická orientace se zavazuje, že „příspěvek ani jeho souvisejší pasáže nebyly publikovány a nebyly odevzdány k publikování v jiném časopise, sborníku nebo monografii“ a že „v případě jeho otištění v časopisu Pedagogická orientace nebude příspěvek znovu publikován bez souhlasu Hlavního výboru České pedagogické společnosti“. V odůvodněných případech lze zaslat vedoucímu redaktorovi Pedagogické orientace (e-mailem) žádost o uvolnění studie nebo jejích částí k opětovnému uveřejnění. Podmínkou udělení souhlasu je uvedení odkazu na původní publikaci v PedOr.

III. ČÁST
vybrané formulace
z recenzních posudků

Připravil doc. T. Jahník, PedF MU Brno

Formulace z posudků na texty výzkumných studií (pohled na celek textu – kompozice)

- Neujasněnost ohledně těžiště textu – na různých místech (název, abstrakt, stav poznání, cíle výzkumu, výzkumný postup) se „slibují“ různé věci.
- Jednotlivé části textu nedrží pohromadě.
- Skutečnost, že není jasně vymezen výzkumný problém, se nepříznivě promítá jak do přehledové části (je nepřiměřeně rozsáhlá a nezaostřená), tak do metodologické a výsledkové (u uváděných výzkumných metod proto nelze posoudit jejich adekvátnost).
- Obtížná uchopitelnost (vágnost) při vymezení klíčového pojmu textu (kurikulum) ústí do „nezaměřenosti“ psaní zbývajících částí textu.

Některé postřehy o textech

(uvedení do problematiky, vymezení klíčových pojmů)

- Z uvedení do problematiky je sice patrné, co bude tématem textu, avšak není patrné, v čem je problém (hodný výzkumné pozornosti).
- Úvod je otevřen příliš ze široka (nezvladatelným historickým exkursem), očekával bych, že pozornost bude od počátku ostřeji zaměřena na výzkumný problém.
- Vymezení klíčového pojmu práce (...) nenaplní svoji funkci; deskriptivně taxonomizační přístup na s. 5 nejde k podstatě věci; vymezení pomocí výčtu povrchových charakteristik nepostačí.
- V textu je patrný problém juxta pozice konstruktů.
- V textu je patrný problém „klouzavého“ používání termínů.

Některé postřehy o textech

(stav poznání problematiky – přehledová kapitola)

- Pozitivní je, že přehledová část textu (kap. 2) mapuje nejen konkrétní výzkumné studie, ale též výzkumné pole jako relativní celek.
- V projektu neostře vymezený výzkumný problém se promítá do „rozevlátosti“ přehledové části textu.
- U přehledové části chybí vymezení jejího cíle, chybí informace o šíři jejího záběru, chybí explicitní uvedení kritérií výběru studií.
- Informace podávané k jednotlivým výzkumným studiím jsou mnohdy neúplné (popis nenásleduje pokyny pro autory) či zavádějící.
- V přehledové části chybí shrnutí, které by zároveň přemostovalo k vlastnímu výzkumu.

Některé postřehy o textech (výzkumné cíle a otázky)

Formulace z lektorských posudků:

- Formulace cílů prezentovaného výzkumu nevyplývá z přehledové části textu.
- Jelikož není vymezen výzkumný problém, cíle výzkumu se rozbíhají do mnoha stran.
- Jako problematická se jeví nízká míra korespondence cílů výzkumu a výzkumných otázek.

Některé postřehy o textech (výzkumný postup)

- V textu nejsou specifikovány zkoumané soubory.
- Způsob (typ) výběru není zdůvodněn.
- Z popisu není jasné, o jaký typ výzkumu se bude jednat.
- Z popisu není jasné, jakého charakteru jsou výzkumná data a jakými postupy budou zpracována a prezentována.
- Popis metodologie má charakter „obecného ponaučení o metodě experimentu“, není specifikováno s ohledem na vlastní výzkum.

Některé postřehy o textech (text jako takový)

- Nekonzistentní používání termínů.
- Teprve krystalizující metajazyk pro popis disertačního výzkumu.
- Ne zcela zdařilá (a důsledná) diferenciacce mezi konstrukty (termíny/pojmy) ... „výzkumná zjištění“ a „doporučení“.
- Rozsáhlé pasáže textu jsou převzaty od jiných autorů – text působí dojmem kompilátu, autorský vklad autora je nevýrazný.
- Nenaplnění požadavků normy APA.

Závěrečné shrnutí

- Zabývali jsme se tím, co je lege artis při publikování v našich oborech
- Podali jsme výzvu k psaní a postupování rukopisů studií (teoretických, přehledových, metodologických, výzkumných), diskusí, recenzí, zpráv do pedagogických časopisů.
- Rozebírali jsme pokyny pro autory, často kladené dotazy a vybrané formulace z recenzních posudků.

Snad jsme tím vším přispěli k rozšíření a prohloubení vhledu do publikování v pedagogických vědách a tím k naplnění jednoho z cílů, který si kladla tato konference.